NAŠE ŘEČ

ROČNÍK XI. ČÍSLO 6.

FR. OBERPFALCER:

ZDROBNĚLÁ SLOVA.

Řeč, jíž se člověk povznáší nad ostatní tvory, má mnoho úkolů. První podnět k jejímu vzniku dala asi citová stránka duševního života. Čím srdce překypovalo, to se projevovalo na venek zvuky. Člověk pak začal viděti vztahy mezi zvukovými projevy a duševními ději. Přirozený výraz hláskový se tak stal symbolem vnitřní skutečnosti. Ale projevy ty se obrážely i na vědomí druhého člověka: ten si je vykládal, rozuměl jim. A člověk se jal řečí působiti na svého druha; společenské soužití učinilo řeč nástrojem dorozumívacím. Čím větší je počet těch, kteří k svému styku užívají jednoho jazyka, čím více se rozvíjejí společenské poměry a vzdělanost pokračuje, tím přesněji a důkladněji musí jazyk tlumočiti duševní stavy. Člověk musí své myšlení analysovati, musí se zmocňovati veliké rozmanitosti jevů, jež mu zkušenost podává, podřaďovati je pod obecnější pojmy a hledati vztahy mezi věcmi. Rozumová stránka nabývá tak stále větší převahy nad citovou. Na nižších stupních vývojových je v jazycích mnoho malebných prostředků výrazových, slova sama jsou sugestivnější. Literatury se pravidelně začínají básnictvím a obdobně jsou i na počátku vývoje písma obrázky, jež se pak schematisují v písmena.

Přímé projevy citového zákona jsou z jazyků čím dál tím více vytlačovány. Ale člověk sám je v své podstatě stále týž. Nežije jen rozumově; všecky jevy jeho života jsou charakterisovány stálou přítomností, často i převahou prvků citových a volních. Je tedy často nesouhlas mezi tím, co má býti vyjádřeno, a mezi jazykovými prostředky výrazovými. Jazyk je nucen při své rozumové

povaze k tomu, aby citové hodnoty vtlačoval do intelektuálních forem. Studium jazyků po této stránce je neobyčejně zajímavé, ale vedlo by nás daleko, kdybychom zde měli jen naznačit všecky způsoby, jichž užívá mluvčí, aby v jazyce, který přejal od svého prostředí, vyjádřil vše, co chce a jak to chce. Často mu v tom pomáhá skutečnost mimojazyková, situace, souvislost, držení těla, posunky, mimika tváře, jindy zase modulace hlasu, akcent, tempo mluvy, opakování a pomlky (na př. to *dů-raz-ně* odmítám, *ne-o-po-va-žuj se!)* a konečně rozličné tropy (metafory, personifikace a pod.).

Melodické možnosti našeho hlasu jsou tak bohaté, že můžeme i nejvšednějšími obraty (jako jsou ‚dobrý den', ‚na shledanou!') vyjádřiti radost nebo smutek, podiv nebo rozčarování, chlad, nechuť, hněv a pod. Také kvantitě slabik připadá významná úloha, když jde o vyjádření údivu, lítosti, roztrpčení atd., srv. bóže mně netrestej!, pró boha!, Jéžiš Marj*á*!, lí*di* dobrý!, pánečku! jédinej, i d*ó*st!, n*á*moutě! Z Kladska je dosvědčeno ještě *zá*traceny chlapci!, ty pózituro!; na Polensku protahují při pohnutí mysli a v důrazu poslední slabiku, pronášejíce ji zároveň zvýšeným hlasem: co dělá*té*? — povídáme *sí (sí-i),* u Šefců uměli vypravov*át*!, ale už umřeli; máš ty rozú*m*!, byď sti*chá*!; podobně na Polnicku: to už je *lét*!, př*está-aň*!, to *mó-oc* se utiší atd. Od prodlužování slabik je malý krok k jejich zdvojování, na př. ó to je *ví-ví víc!*, i *di-di, no-no, ale-ale, sám a sám;* tlust*ananc*ký dřevo, mal*inin*katej rámeček, t*anana*t (tancovat), *Manána* (Marie).

Těmito posledními příklady jsme dospěli k vlastnímu předmětu své úvahy. Velmi často dává slovu citový významový odstín přípona, srv. *chlapík* a *chlapák, dědeček* a *dědoun, Bártička* a *Bártice* atd. Slova, jako *nosáč, slepant, klacoun, tlamajzna, nohatý, širokánský* v nás vzbuzují vedle představy velikosti také cit nelibý; naproti tomu *koník, dáreček, chaloupka, srdíčko, hebounký, mladičký, hezounký* značí něco malého s citovým přízvukem libosti. Prvá slova jmenuje mluvnice slova z v e l i č e l á (augmentativa), druhá z d r o b n ě l á (deminutiva). Názvy samy zdůrazňují jen představovou stránku významu těchto slov a v mluvnicích se také většinou jen k té přihlíží. Ale obě skupiny mají značnou citovou temperaturu, která často zatlačuje daleko do pozadí pojmové jejich jádro. Logicky by se dalo očekávat, že tyto kategorie jsou přímo protichůdné, ale hojná svědectví mluví pro jejich úzké příbuzenství. Některé přípony se kolísají mezi významem zdrobňovacím a zveličovacím, na př. jihočes. *-al* dává slovům *kůňal* (koník), *nůžal, vůzal, pejsal, strej-*

čal, kouzále (kůzle), *Honal* (Jeník), *Majdala* (Madlenka), *Hankala* (Hanička) lichotný tón deminutivní, kdežto v slovech *křampály, škrunďál* (lakomec), tam ti něco sedne na *chršťál, žvachtala* (klepna) je zřetelný odstín zhrubělý. Zdrobnělá slova mívají v lidové mluvě i pejorativní význam, na př. na Moravě na střední Bečvě: má enem to *košúlča* (chatrnou košili) na sobě a potem mu nemá byď zima; co móže unésť f tych *ručatoch* (rukách); na takovém *mísťátku* (chudé usedlosti) sa nedá moc hospodářiť. — Takové jevy vysvětlíme jen z převahy citových prvků v augmentativech i v deminutivech.

Kdo jedná o zdrobnělých slovech, nesmí zcela pouštěti se zřetele jejich protějšku, slov zveličelých a zhrubělých. Ale těchto je mnohem méně a ve vývoji jazyka jim připadá také podružnější úloha. Je to asi proto, že velké věci jsou vážné, někdy až trochu děsné, kdežto malé věci nás naplňují zvláštní pohodou, dovolávají se naší něžnosti, krátce: máme je raději. Karel Čapek uváděl jednou pro to několik velmi názorných příkladů. »Potká-li člověk malinkou chaloupku, směje se na ni a zdá se mu, že by se v ní šťastně žilo; ale nikdo se neusmívá něžně na Museum nebo na vršovická kasárna, patrně proto, že jsou veliká. Pohlíží s nejlibějším úsměvem na spící kotě, ale s vážným respektem na spícího lva... Člověk by nechtěl spát ve Španělském sále ani bydlet pod kopulí svatého Petra. Chtěl by spíše spát v hlídačské budce nebo přebývat v perníkové chaloupce... Veliké věci jsou jaksi bez humoru; kdyby si sloni hráli jako koťata, myslím, že by nás to plnilo úděsem. Kdyby Memnonovy kolosy povstaly a počaly hrát kopanou, byla by to podívaná téměř apokalyptická. Veliké věci jsou odsouzeny k strašlivé vážnosti.« K. Čapek se také ptá, odkud je osvobozující krása malých věcí, a dohaduje se, že je to jednak zbytek pračlověka v nás — ten se cítil bezpečný jen před tím, co ho neohrožovalo svými rozměry; teprve v malých rozměrech bezpečí a intimity vypučel v něm podivuhodný květ něžnosti —, jednak přežitek z dětství, kdy se nám všecko, co bylo maličké, zdálo dětské a naše.

Protože život je lehčí a radostnější, když je prožíván v něčem maličkém, obracíme se rádi k d ě t e m, unikáme-li před světem. Dětství je přímost, poctivost, nezáludnost, děti stojí mimo boj o život. Proto je náš poměr k nim jiný než k dospělým; vyznačuje se srdečností a něhou, je citový. Tento jiný duševní obsah se vyjadřuje také jinou jazykovou formou, než kterou volíme při styku s dorostlými. Nemáme zde na zřeteli jen ty nesčetné modifikace hlásek, různé reduplikace a lichotné zkomoleniny, kterých užíváme mluvíce k dětem a napodobujíce namnoze je-

jich nedokonalou artikulaci,*) nýbrž všecko to bohatství zdrobnělých slov, jimiž se projevuje náš vztah k dětem, zvláště vlastním. Vzpomeňme jen známé ukolébavky *hajej, můj andílku, hajej a spi, matička kolíbá děťátko svý,* nebo slov lidové písně *podej, Josefe, plínčičky, ať zavinem to maličký,* nebo říkadel, jako *běhala myška okolo bříška: šup do pupíčka!; vařila lištička kašičku na zeleným rendlíčku* atd. Jako by všecko kolem dítěte bylo obestřeno zvláštním půvabem maličkosti. Jak bohatá je stupnice zdrobnělých forem pro jména dětí, nemůže zde být pro nedostatek místa podrobně ukázáno. Uvádím jen z malé poměrně oblasti, z jihozápadních Čech, lichotná jména: 1. mužská: *Honzal, Honal, Jouzal, Kubal, Honda, Jenda, Fanda, Venda, Vašek, Francek, Nácek, Josífek, Vojtík, Francínek, Pavlíček, Kadlíček, Vincíček, Vitásek, Vojťásek, Rudoušek, Jenoušek;* 2. ženská: *Hankala, Majdala, Francka, Rozka, Anížka, Analka, Evalka, Mařenčinka, Maryjička, Maruška, Mařalka, Maroušek, Katoušek, Tonoušek,* náš *Pepčourek, Ančourek* atd.

Zdrobnělý způsob vyjadřování přejímají děti od dospělých a dorůstajíce vnášejí mnoho deminutiv do obecné mluvy. Tak zobecněla slova *otec, matka, srdce, slunce, vejce, ovce, palec* a p. Podle svého tvoření jsou všecka původem zdrobnělá, ale obecný usus je zbavil citového prvku a s ním i zdrobnělého významu. Takové »mechanisování« je v jazycích jevem velmi častým. Slova se stávají citově bezbarvými, a užívá-li jich pak člověk, nemůže jimi vyjádřiti svých citů, ani u posluchače vzbuditi citové reakce. Odtud vzniká neustálá potřeba osvěžovati mluvu novými a novými výrazy se silným citovým naladěním. Slova *otec, matka* dávno již nestačí pro výraz rodinného vztahu a nahrazují se názvy *tatíček, tatínek, tatoušek, tatulka, matička, maminka, maměnka, mamulka* a pod. Je pak zajímavé pozorovati, jak jazyk užívá této tvarové bohatosti k jemnému významovému odstiňování. Názvů s citovým tónem ještě svěžím užívá mluvčí o rodičích vlastních a o rodičích toho, k němuž právě mluví, slov automatisovaných, jde-li o osoby třetí. Podobně říká Polák *moja, twoja, Pańska mama* proti *jego matka,* Rus *váš batjuška,* ale *jego otec;* z židovského žargonu je známo *tate, mame* o rodičích vlastních, *fútr, mitr* o cizích.

---

*) Takových zapsal mnoho z Chodska J. Fr. Hruška, na př. *šáčí, šáša* (šátek: počkyj, teta dá eště *šáčí,* aby tě nebylo *hůša* [zima]), pureme *mamů* (domů), *poj kyky, poj* (pojď trhat kvítí), *nepapij, té kek* (nejez, to je nečisté), kmotra dala *koko* (vejce), *hapec honyj, nynanyj* (chlapec hodný, krásný), poj, máma dá *pempy* (peníze), koukyj, teta má nynaný *zizí* (n. *didí,* nemluvně), *hach,* nepapij *etě* (je to horké, nejez ještě) atd.

Druhou oblastí deminutiv je poměr k ženě, vzájemný vztah milenců. I zde je magnus parens intensivní cit, milostný, který jistě vedl už pračlověka při prvních výtvorech řeči a který je od věků tvůrčím činitelem jazykovým. Lyrická píseň lidová, vytrysklá z tohoto citu, je neobyčejně bohata na zdrobnělá slova: *Hano, Haničko, zlaté srdíčko!* zpívá jinoch v jedné z nich, jindy oslovuje *děvčinky hezounké, tichounké, milounké,* nebo vyzývá: *zatoč se, má panenko, udělej kolečko, má zlatá děvečko!* V slovenské písni vábí roztoužená dívka šuhajíčka takto: *Přídi, Janík premilený, prídi k nám, já ti za klobúček pírko dám: červenú růžičku, rozmarinčok zelený, — príď, šuhajko milený.**) Je přirozené, že umělé ohlasy národních písní také často sahají k tomuto výrazovému prostředku. Cituji za mnohé aspoň tento příklad z Čelakovského: *Jakživ nikdo neměl a nemá krásnější panenku jako já; ona má, ona má, ona má nožičky ze strunek, hedvábné ručičky, na nich bradavičky . . .* Již němečtí minnesängři, tvůrci dvorské milostné poesie v XIII. stol. (jejich příznivci byli také na př. naši poslední Přemyslovci), zdrobnili názvy pro všecky části těla milované ženy a ten způsob vyjadřování pronikl až do kultu mariánského.

Jako jsme u předešlé skupiny mohli poukázati na pronikání deminutiv do obecné mluvy za zániku zdrobnělého významu, tak dal i něžný poměr k ženě asi vznik bohaté kategorii názvů tvořených příponou *-ka,* na př. *družka, přítelka, sousedka, žačka, Češka* atd. Lid si tak odvozuje jména vdaných žen ze jmen mužů *(Dvořka, Novačka, Machačka;* dále *Hrubšalka* [Hrubeš], *Cabalka* [Cába], nebo *Bumbovka, Zíkovka)* a patronymika dcer (jihočes. *Šouřička,* dcera Šourkova, *Buřička,* dcera Borkova). Deminutivní význam se tu již necítí; automatisace je ukončena.

I když snad neuvěříme s dnešními psychoanalytiky v erotický vztah mezi dětmi a rodiči, zdá se, že nelze úplně popírati, že láska k dítěti a láska pohlavní nejsou v duši daleko od sebe. Milenci se oslovují jako děti, na př. *chlapečku, kloučku, panenko, děťátko, broučku* atd. Také přispívá psychoanalysa k výkladu těch případů, kdy se při mazlení užívá deminutiv od slov, jimž se jinak vyhýbáme, protože vzbuzují odpor a hnus. Jako Němkyně někdy titulují své děti ‚lichotkami' *Stinkerli, Dreckfinkli, Schweinchen, Viehcherl,* tak se v některých krajích u nás říká děvčátkům *kurvičko, kundě* a pod. Psychoanalytik v tom vidí dokument, že mluvčí pomíjí všecky společenské ohrady vůči

*) Píseň »Prídi, Janík« není ovšem lidová, nýbrž jen znárodnělá; v. Pauliny-Tóth, Sebr. spisy (1926) 1, 157.

oslovené bytosti, že se lichocení vztahuje na celou osobnost. V užití deminutiva se nejednou projevuje kolektivní tendence, zmenšiti nelibý cit se slovem spojený a vytvořiti pro jeho překonání lepší duševní disposici; srv. *což jsi ty, Janečku, šelmička veliká!; ty potvorko!;* v jižních Čechách říkají mluvkovi *třepetílek;* jadrné přísloví praví: *poklid jeví hospodyňku, nešvara ukáže sviňku.* Z Kladska je dosvědčeno zdrobnělé označení pro zadní část těla, *zadinka.*

Jak vyplývá již z toho, co jsme dosud pověděli o zdrobnělých slovech, jest jejich pravou doménou m l u v a l i d o v á. Prostý člověk má citový poměr k mnohým věcem, na něž vzdělanec pohlíží spíše s rozumové stránky. Mnoho deminutiv je pro p ř í b u z e n s k é v z t a h y, jak se to pěkně obráží v lidové poesii, na př. *ach táto, tatíčku, kam jste děl mamičku?; kde jsou ty zlatý ručičky mojí nebožky mamičky!; požalovala bych svému bratříčkovi; dej, sestřičko, dej novou košiličku kmentovou* atd. Na Moravě říkají dědovi *staříček, dědáček, dědíček,* bábě *stařenka, babička, baběnka,* tetě *tetička, tětka, strněnka, strnička,* kmotrovi *kmucháček, křesníček, poteček* (na Opavsku, z něm. Pate), kmotru jmenují *kmotřenka, křesnička, křesná matička* atd. Ale i další s t y k y s p o l e č e n s k é, mimo vlastní rodinu, jsou často protepleny citem, projevujícím se zdrobnělinami. Na Rožnovsku (pod Radhoštěm) říká služebná děvečka hospodářům *tatíčku, maměnko;* ve většině našich dědin oslovují nedospělí všecky dospělé *strýčku* a *tetičko.* Tohoto původu je obecné *paničko (kupte, paničko, drahý není),* jež má obdoby v moravském *pani mamko* (na Štramberce), *pantětko* (ve Frenštátě). Kněze jmenují v rozličných krajích *panáček, paníček, náš panoušek, velebníček* a pod. Důvěrný jest často venkovanův poměr k některým jemu blízkým j e v ů m p ř í r o d n í m, což se zase zrcadlí v pořekadlech. příslovích a písních, na př. *na černém poli pšenička se rodí; nebe, nebíčko, dej louce rosičky; dej Pámbů deštíčka na naše políčka, aby se zdařilo žito a pšenička; jetelíčku, jeteli!; do tý vody, vodovičky; ty hvězdičko tmavá, kdybys slzy znala a měla srdíčko, jiskry bys plakala* a j. Na Kladsku říkají *slunýčko uš chytalo horu, sušinka* tam značí suchou větvičku, *šošolinka* vršek stromu. Obvyklá jsou dále slova *cestička, chaloupka, háječek, hnízdečko, větévka;* jihočeské nářečí zná *pramejček, zahrádčinku, komůrčičku, vokýnčičko, vovísek,* na Domažlicku jmenují lněné semeno *semíčko,* dvířka u kamen *okenička.* Ze z v í ř a t jsou našim lidem nejbližší zvířata domácí *(kravka, kravička, kravinka* má *vemátko, vemíčko; kobylka, kobylečka, koník, koníček;* jihočes. *kuryčka* slepice, *čurýček* prase, *pejsánek)* a ptáci (jiho-

čes. *vtáčínek, ptačíneček;* názvy ptáků v již. Čechách jsou *splávek, dřevolízek, bělořitka, sněhulka* a j.; na Moravě se kukačka jmenuje *kukalka, kukulenka, zezulka).* Přísloví říká *zemřela ta slepička, co nesla zlatá vajíčka,* a píseň zpívá *kdo mně krmí koníčky, když jsem u svý holčičky?* Zdrobňují se ovšem i části těla, jako *hlavička, hlavalka, tvářička, tvářinka, očko, ouško, jazejnek* (na Pardubicku), *nosíček, nosánek, ručka, ručička, ručinka, ručalka, nožka, nožička, srdéčko, tílko, tělíčko, pupík, pupejček* (v Kladsku) atd. Dále části nářadí a oděvu *(fěrtoušek, čepeček, botičky, sukalka; hrňoulek, hrňoulínek, misalka, bochňátko* [bochník], *děžička* [díže]), názvy pokrmů a nápojů *(masíčko, pivečko, vínečko, víníčko;* na Moravě *halužky, jačmenky, kruchánek, lámanka, poříděnka, záhuščka* a j.), ba i pojmy abstraktní *(dušička, dušinka, dřímotinka, pomlčeníčko, spropitníčko, pochládek; svítá, svítá svítáníčko).*

Tento výčet nechce a ani nemůže být úplný; jeť slovníkově řeč našeho lidu neobyčejně bohatá a tvoření deminutiv je stále živé a produktivní. Spíše je třeba upozorniti, od kterých jmen se zdrobnělé odvozeniny vůbec netvoří. Jsou to slova pro představy citově neutrální, jako *osa,* označení věcí velikých, jako *skála, hora, moře, obloha, duha,* názvy přírodních fakt, jako *hrom, blesk, liják, prach, noc,* jména elementů *voda, oheň, země, vzduch,* jména ročních období *jaro, léto, podzim, zima,* názvy měsíců a týdenních dní, číslovky a zájmena a vůbec všecky pojmy čistě mluvnické, orientační. To je v plné shodě s tím, co jsme vytkli hned na počátku, t. j. že v deminutivech mají převahu prvky citové. Proto jich netvoří slova, v nichž dominuje prvek představový, ani slova obsahově velmi význačná, s citovým tónem stálým, jež nepropadají automatisaci. Je příznačné, že na př. jména *voda, olej, prach* se zdrobňují, teprve když značí lékárenské přípravky (slovens. *vôdka, olejček, prášek).* Podobně je tomu i v jiných slovanských jazycích: pol. *wódka,* rus. *vodočka* značí kořalku (»naša pravoslavnaja«), *sobótka* je lidová slavnost a pod. Ze zájmen mají deminutivní útvary jen *všecko (všecičko, všecinko), sám (pod samičký večer, saminkatá voda, samoučkej, samoulinkej písek), každý (každičkého rána, každinkou chvíli)* a *žádný (žádničké zmínky nečiní, žádinký nebyl doma;* srv. bělorus. *žadujusen'kago ne propuscic' ne začěpivši),* tedy zase jen slova citově silně přízvučná.*)

*) To však neznamená, že by tím byly vyčerpány tvárné možnosti našeho jazyka. Znám mladou maminku, která v mazlivém hovoru s dětmi tvoří i deminutiva, jako *nicinko to neničkuje* (nic to není), *cosínko ty selínek?* (cos by chtěl), *voníček je polulinkanej* (on je mokrý); *jestinky* (jest), *zdadulinkovat* (dadat, spát) atd.

Zato je veliké bohatství deminutiv od j m e n p ř í d a v n ý c h. Slovo *malý* může se zdrobniti v *malinký, maličký, malounký, maloulinký, malouninký, malininký, malinininký, malilinký,* dial. *malinkatý, malilinkatý, maliňoučký, mal'unenečký, malušký* atd. Podobně *krátký, kratičký, kraťoučký, kraťounký, kratinký, kratininký, kraťoulinký; tenký, tenoučký, teničký, teninký, teničičký,* dial. *tenolinký, teňoučký* atd. Z nářečních dokladů uvedeme aspoň několik jihočeských: *droboulinkej vovísek, ty noci tmavičký, novičkej kabát, novičičká panenka, zlatinkej, bleďoulinkej, červeňounkej,* a kladských: *to sou drobninký písničky, čerňoučký, churoučký, škvrkloučký* . . . — Protějškem k těmto zdrobnělým jsou tvary zveličelé, jako jihočes. *velikánckej dost-a-dos, tlustáncký dřevo, to bylo tlustanancký prase, umřel na dlouhatanckou nemoc;* vých.-čes. *hrozitánskej, hrozitanánskej, hrozitananánskej;* stř.-bečevs. *dveři starúcné, hromúcený, zatracenúcený, veličanzný;* slovenské *veličizný, vysočizný* atd.

K přídavným jménům se přímo druží p ř í s l o v c e. Mimo *brzoučko, brzičko* je nářeční *brzinko, brzoulinko;* tichost se maluje tvary *tichoučko, tichounko, tichouninko, potichoučku, ztichounka;* malou míru vyjadřují *drobátíčko (vono to drobátíčko vovětrá), vo znamínko, vo poznáníčko* (větší), *drobičko, drobánek, drobánko, drobenek, drobinánek, drobinýnek;* časovou blízkost: *nedávninko, zrovnínko, právinko, právičko.* Zdrobňují se i příslovce původu zájmenného, jako *tudičky* (šel), *tadyhlečky* a pod.

Konečně je v češtině, zvláště v mluvě lidové, hojně zdrobnělých s l o v e s. Do spisovné mluvy pronikla již slovesa *žadoniti, žebroniti, kaboniti se,* dále *batoliti se, drmoliti,* k nimž náleží dial. *mrholiti,* a *drkotati, mihotati.* Všecka mají obdobné tvoření (přípony *-on-, -ol-, -ot-)* a význam je zřetelně deminutivní. Stejně se tvoří nářeční zdrobnělá slovesa, na př. stř.-beč. *prcholiť, siholiť, babroniť* a dále *drkotať, vrzukať, čmarykať.* Příponové *-k-,* s nímž jsme se napořád setkávali u jmenných zdrobnělin, se objevuje znova i zde, srv. stř.-beč. *běžkať, střebkať, capkať;* palatalisováno je v *ťapčiť, drobčiť,* rozšířeno v *-nk-* je u sloves *blinkat, spinkat* a *spinčičkat, hajinkat, stunkat* (státi: *to je hodná holčička, ta pěkně stunká), mynkat se* (klads. *vomejčkat se).* Jiná tvoření jsou *počičkati, neplakej,* jihočes. *kotulúčá se* (kotálí), *hajtej* (hajej), *tanynat* (tančit). Snad sem můžeme počítati i případy, jako *chráplal celou noc, uj sotva šeplá.* Významem se sem hlásí několik sloves z mluvy dětské, jako *papati* jísti, *bumbati* píti, *hajat, dadat* spáti, *hačat* seděti, *hapat* spadnouti, *bacat* bíti, mor. také *húlať* kolébati, *halať, haluškať* ležeti. — I zde je pendant v slovesech zhru-

bělých, jako jsou klad. *chmátrat, šmátrat, tlamštit, sprasenčit; cvaňkat (sklenice cvaňkaly)* připomíná stř.-beč. *drnkať* (o rychlé jízdě po nerovné cestě), kde je dále tvoření, jako *ščekýnať, chrapúnať, krhúcať, skokýcať*. Jemnější způsob je měnění kmenové souhlásky, o němž svědčí dvojice *žduchať — ždúrať, drkať — drcať, makať — macať*. To připomíná na př. jihočes. *řmátá* (hřmotí) *ajž běda* nebo *ten toho sehloucí* (shltá). Mírné zvětšení dějového kvanta mají slovesa *bafčit* a *ten se vyplavčil;* zcela blízko u deminutiv jsou útvary, jako *ten metešil* (metl, upaloval). Vých.-čes. *drž klapajznu, ať tě přes ni nemajznu* má slovesný tvar modifikovaný vlivem rýmu. (Ostatek příště.)

DROBNOSTI.

VESELÉ NAD VÁHOM.

Blízko Piešťan na Slovensku je osada *Veselé nad Váhom*, rodiště vlasteneckého biskupa Štefana Moyzesa, proslulého za t. ř. memorandové doby. Jméno této vesnice se v knihách a zvláště v novinách nesprávně skloňuje. Pořád čítáme, že Š. M. je *z Veselého* nebo že se narodil *vo Veselom* atd. Ba dokonce tak to je i v pomocných knihách školských (v slovenské literatuře Frant. Přerovského), a z nich se pak šíří zmatek i na střední školy. Pokládáme za nutné důrazně upozorniti, že jméno *Veselé* je třeba skloňovati podle vzoru *vysvědčenie*, tedy 2. pád *Veselia*, 3. *Veseliu*, 6. *Veselí*, 7. *Veselím*. Je to totéž jméno jako čes. *Veselí* (stř. rodu; osad toho jména je dosti v Čechách i na Moravě). Potvrzuje to místní způsob skloňování. Zjistil jsem dotazy u veselských rodáků, že ve vsi samé a v jejím okolí se užívá těchto tvarů: 1. a 4. p. *Veselé*, 2. p. *Veselá*, 3. p. *Veselú*, 6. p. *Veselí*, 7. p. *Veselím*. V západní slovenštině se vzestupné dvojhlásky jotové zjednodušují ztrátou jotové části, na př. místo spisovného *oni robia* se říká *robá* atp. Podle toho se 2. p. *Veselá* rovná spisovnému *Veselia* atd., a první pád by měl vlastně zníti úředně *Veselie*. V. Machek.

ŽABAŘ.

Žabař je dnes přezdívka, v níž se zračí opovržení velkých k malým, vynikajících k nepatrným, zvlášť pokud jde o rozsah (na př. živnosti), výši dovednosti atd. V Kresbách a řezbách B. Kaminského (str. 29) nadouvá se takový hospodský mluvka: »Obědval-li

(Valdštejn), musel míti kolem sebe alespoň šedesát spoluhodovníků. *Žabař*, celý pan vévoda Friedlandský! Mně i šedesát lidí v jídelně je málo!« Žabař je mistr, který pracuje s jedním tovaryšem, proti »výrobci«, který jich zaměstnává deset; hospodský v zapadlé uličce proti »restauraci« na hlavní třídě; žabař je principál venkovské šmíry proti řediteli velkoměstské scény; proti Spartě jsou pro jejího oddaného fanouška v ostatních klubech samí žabaři. Žabař je každý, na koho se začne jiný ať právem či neprávem dívati s patra. Podle svého tvaru může *žabař* znamenati především toho, kdo se zaměstnává (řemeslně) žabami; je to slovo tak utvořené jako *kravař, volař* (= volák), *krysař, ovčář* (= ovčák), *holubář, koňař* atd. Odtud správně vykládá Jungmann jako původní význam slova *žabař*, že je to člověk, který žáby chytá a prodává (Froschhändler, Froschmann). Přenesením se dostávalo tohoto jména posměšně mlynářům, kteří měli mlýn na potoce (a ne na řece), a když nebylo na takovém »hrkáči« nebo »krcálku« mletí — což bývá na potoce dost často —, musili si patrně krátiti dlouhou chvíli leda chytáním žab v potoce, protože ryb jako pantatínkové na říčních mlýnech neměli. To byli žabaři. Živými a trvalými styky, jaké měli dříve lidé s mlýny a mlynáři, dostávala se rozličná rčení z mlynářského života (na př. má něco za lubem, mele z posledního, pije jako holandr) ve významu přeneseném do slovníku lidového, a tak se stalo jméno *žabař* označením i pro jiné podobné poměry, jako byl poměr takového potočního »krcálku« k velkému mlýnu na řece. Třetí význam, jejž uvádí Jungmann, »člověk zasmušilý, nevlídný, nelidský«, vznikl jinou cestou než přímo z významu základního »člověk žáby chytající«, jehož přípona má význam příliš určitý. Zdá se, že na slovo *žabař* přenesena představa nesouvisící s tímto zaměstnáním, nýbrž s představou žáby. Ty představy bývají rozličné. Na př. Rusům je žába zvíře výrazu zlostného, a proto slovo *žabiťsja* značí zlobit se, čertit se, a podst. jm. *žabina* vedle významů jiných znamená také nadávkou člověka hněvivého, prchlivého; Poláci vidí v žábě zvíře nadouvající se a přenesením i člověka nadutého (také ropucha). Zdá se, že se i u nás spojovala s žábou představa tvora hněvivého, mrzutě hledícího, a tato představa přenesena prostě na slovo *žabař*, které tím nabylo významu, jejž Jungmann klade na třetím místě a o němž je těžko říci, žije-li ještě v usu lidovém. Definuje-li Jungmann tento význam slovem »*nelidský*«, nemá tu slovo nelidský význam dnes obyčejný = surový, skoro zvířecí, nýbrž znamená člověka, který není k lidem, tedy člověka *nevlídného* anebo, jak se posud říká, *nelidu* (= mrzouta).

POSUDKY A ZPRÁVY.

R. J. Vonka, *Ženy ze života a díla Jana Amosa Komenského.* Vydalo ve 3000 výtiscích nakladatelství »Unitaria«, Praha I., Karlova 8. 1926. Str. 107. Cena neudána.

Tato nevelká a úhledná knížka Vonkova vypravuje o ženách, které měly nějaký význam v jeho životě; jsou to ženy z jeho příbuzenstva (matka, sestry, teta), jeho tři manželky a tři dcery, Kristina Poniatowská a jeho rozličné ochránkyně a příznivkyně, prosté i vznešené. Vonka o nich vypravuje poutavě a srdečně, často se dokládaje slovy Komenského samého. Jistě z něho mnoho četl a mnoho z něho získal pro obsah svého dílka; ale čemu se z něho dost málo naučil, to je správnost mateřské řeči a úcta k jejím zákonům.

Nechci mluviti ani o pravopisu, v němž se projevuje místy zásada »in dubiis libertas« (a dubium je autorovi ledacos, na př. *j*ednota, t. j. bratrská 29 a j. — *J*ednota 33 a j.; *u*hersko-brodsko 20 a v kraji *K*rálové-*H*radeckém 28; *B*oha a bůh 99 a č.; l*é*tech 12 a j. a letech; není dubium: Betl*é*mská kaple 17 a j. m. Betlemská, *s*trávený čas 13 a j. m. ztrávený, tch*ý*ně 34 a j. m. tchyně; vyj*í*mečně 94 m. výjimečně a p.), ale už v tvarosloví je ledacos, co by u českého spisovatele býti nemělo. Tak na př. Vonka skloňuje: do Kostřím*u* 35 a v Kostřím*i* 36 (ale spr. tvar je Kostřín), Leszczynsk*ie*ho 44, což není ani české ani polské. m. Leszczynského; svému manžel*i* 32 m. manželu; o možnosti návratu Friderichov*ě* 34 m. Friderichova; k sluchu kurfiřtov*ě* 36 m. kurfiřtovu. Pro 4. pád zájmena 3. osoby muž. zná skoro jen tvar *jej,* i kdy by bylo na místě nepřízv. *ho* (vzala jej k sobě 11 a č.), anebo tvar *jeho,* často i na takových místech, kde by při zběžném čtení mohlo býti pokládáno za gen. přivlastňovací (na př. *jehož* rodiče posílali do ciziny 14 m. jejž, nebo: biskupa ze Sarken, *jehož* chtěla jmenovati arcibiskupem 62 m. jejž); často se také čte: *jichž* středem 24, *jich* posluchači 70 a j. m. jejich. Za tvar *purkraběcí* 23 bylo by bývalo lépe užíti tvaru purkrabský, za *neobezřetelný* 92 tvaru neobezřelý, neprozřetelný.

Nesprávně je užito rozličných tvarů slovesných v těchto větách: Geer měl radost, *může*-li pomoci 57 m. mohl-li; aby již v Čechách *nezůstala* 42 m. nezůstávala; stavové rádi *by viděli,* aby se K. provdala 42 m. by byli viděli; pečovala, aby dětem, jakmile *odrostly,* dostalo se 11 m. odrostou. Nesprávný je přechodník ve větách: podával zprávu, *zakončiv* ji prosbou 59 m. a zakončil (přech. min. může znamenati jen děj, který se stal

skutkem před dějem slovesa určitého); kněžna dopis neotevřela, *nechavši* jej na stole 40 m. nýbrž jej nechala na stole (zde přechodníku vůbec nelze užíti, srov. NŘ. 7, 54 a j.).

Neméně hojné jsou prohřešky autorovy proti ustálenému anebo správnému významu některých slov, proti některým vazbám ustáleným a p. Tak čteme, že paní Bětuška Figulusová kromě nadání r. 1670 *osiřela* (zemřel jí muž) m. ovdověla; že Kristina (švédská) byla literárně činnou (m. činná), ale že *nezaznamenala* nic cenného 63 m. nenapsala; že Komenský potřeboval pomocníky a že mohl *zaštítiti* Petra Figula (který se za ním přestěhoval do Amsterodamu) m. pomoci, přispěti mu (zaštítiti, polonismus, = státi se štítem, ochráncem); *druhdy* bývá (44) m. kdysi (lékař, druhdy u císaře Rudolfa II.), *posléze* 52 m. konečně, *nadejíti* 56 (nadešla hodina) m. nastati, přijíti. Tautologie je dům *právovárečný k vaření piva* 20 (m. dům oprávněný k vaření anebo prostě: dům pravovárečný). Vonka píše dále nepřesně nebo nezvykle: Oxenstjerna *se zajímal otázkou* školské reformy 56 m. zabýval se otázkou, zajímal se o reformu; narodil se r. 1654 a *dožil do* r. 1731 m. žil do r., dožil se roku; proto jejich rodina *slula* v Uh. Brodě *pod jménem* Komenských 9 m. slula jménem nebo slula Komenští (Komenských), nejlépe arciť: byla nazývána Komenští. Jako zde předložky *pod,* tak na jiném místě je užito nesprávně předložky *za* s gen., které užíváme na vyjádření děje, do jehož průběhu něco spadá; na př.: před pohromou a *za* pohromy na Bílé Hoře 14 m. v den pohromy (= porážky) anebo po pohromě.

Snaha vyjadřovati se vybraně anebo s jakousi patinou starožitnosti svádí Vonku někdy také k strojenostem ve výrazu. Tak na př.: Zuzana, sestra *otcova,* Martina Komenského 11 m. nč. sestra jeho otce, Martina K.; od děda *Jana Molitorova* 11, kde může vzniknout pochybnost, jde-li o děda Molitorova, či slul-li děd Jan Molitorův (= Molitor). Podobná strojenost je, píše-li se: Komenský *byl z prvních Čechů,* kteří Fridericha poznali osobně 23 m. jeden z prvních, anebo dokonce: r. 1619 byl Jan Cyril *osobou z nejváženějších* 32 m. jednou z nejváženějších osob. Proč píše V. skoro důsledně (22 a j.) *Friderich* (Falcký) m. obyč. Fridrich n. Bedřich, proč *Elizabeta* Stuartovna 48 m. Alžběta, je těžko posouditi. Přenášeti do ovzduší reforem Komenského dnešní žurnalisticky otřepaná a zdiskreditovaná slova jako *revoluční* (návrh Komenského na výchovu dívek byl revoluční 48 a j.) nebo *zklerikalisování* (Kom. nemyslil na zklerikalisování školy 50) pokládám za nevhodné a skoro nevkusné.

Vliv dnešního novinářského slohu jeví se i v hojných germa-

nismech, které by Komenský asi stěží nazval pulérováním. Na př.: zcela a *výlučně* 10 m. výhradně; na kladské *hranici* 12 m. na kladských hranicích; *podléhala* dozoru 17 m. byla pod dozorem; *přesídliti* 20 a č., nikdy přestěhovati se; *víceletý* (po víceleté přestávce) m. několikaletý; *spisku* »Přemyšlování« předcházela 25 m. spisek n. před spiskem; *nazírati* na manželství 29 m. hleděti, dívati se; *vystaven* bědám 30 m. vydán; *očividně* okřál 34 m. zjevně; dům, v němž K. *vyhledal* Fridericha v Haagu 37 a j. m. navštívil; zúčastněn *na zkáze* 40 m. účasten zkázy (spoluvinný zkázou); *doručiti* zbytečně a nevhodně m. dodati (na př. seznam byl *doručen k ruce* Komenského 71; *do shromáždění* starších byl doručen list 83); *tu víru sdílel* Komenský 42 m. v to věřil i K.; čtvrtého dne Oxenst. *uhodil na hřebík* 56 (hat den Nagel auf den Kopf getroffen) m. zeptal se přímo, uhodil na pravou strunu; *prosaditi* (podařilo se jí prosaditi, aby...) 61 m. dokázati, provésti; v mnohém *ohledu* 99 m. po mnohých stránkách, v nejedné věci a p.; v mnohém ohledu stojí člověk níže nežli zvířata, ba i níže nežli rostliny, *případně* i nerosty 99 m. anebo (dokonce) i; *bezprostředně* od Boha 101 m. přímo od Boha atd.

Na některých místech vyznačuje se sloh Vonkův také slohovými neumělostmi a nepřesnostmi, jaké by se mimo sešity žákovských úloh neměly objevovati. Na př.: Žil s ní (Kom. s druhou svou manželkou) po dvacet čtyři léta (= čtyřiadvacet let), tedy asi třetinu *té doby, kterou pamatoval, že prožila* stařičká Ferndorfrová 12 m. kterou prožila, jak se pamatoval atd.; Jednota neznala pruderii. *Tradiční kázeň* vedla ji, *řídila* život svého členstva vážně a rozumově (= rozumně?) 13 m. vedla ji a Jednota řídila...; zaznamenáváme *mezi těmito řádky* toliko, že r. 1614 Komenský koupil... 17 m. v těchto řádcích (mezi řádky je to, co si čtenář musí sám domysliti); prosil, aby o vidění nemluvili s neznámými, *bylo o strach* politický 40 m. byly obavy politické (je o duši = běží o duši, t. j. hrozí jí nebezpečenství, zkáza a p.); vzdělání takového, *jako* muži *ho* požívali 48 m. jakého; matka Mariana provdala se za měšťana Jana Škopka Bydžovského, *r. 1617 zemřelého* 19, t. j. za nebožtíka, protože přívlastek označuje vlastnost, která již tkví na subjektu v době slovesa určitého; spr. tedy: který potom r. 1617 zemřel.

Na jednom místě (str. 29) uvádí Vonka z Labyrintu mínění Komenského o nerovných sňatcích, ale reprodukuje je (snad po paměti) slovy, v nichž by se jistě ani sám autor nevyznal a nepoznal: uzavírají se sňatky velmi nerovné, kmet *žení s mladicí, jinoch s babou sázejí.* Ale Komenský napsal (VIII, 2): »Jiné zase

převelmi nerovné, kmetě s mladicí, jinocha s babou sázejí« (t. j. na váhy, na nichž váží, hodí-li se k sobě snoubenci či nic).

Ze spisku Vonkova vane hluboký obdiv a upřímná láska autorova ke Komenskému; ale z jeho jazyka by se spisovatel Pokladu jazyka českého tuze nepotěšil. V. Černý.

K VÝKLADU O KOČÍM VOZE.

V Časopise Matice moravské 50 (1926), str. 793—800 uveřejnil prof. Titz pod titulem »A ještě kotčí« obranu svého výkladu slova *kočí* proti výkladu mému, který jsem před dvěma lety uveřejnil v tomto časopise (IX, 129 n., 161 n.). Pokládám za marné přesvědčovat prof. T., že se v té věci mýlí; byla by to práce Sisyfova, protože mě i tento článek Titzův znovu utvrzuje v přesvědčení, že prof. T. má zcela jiný způsob vědeckého myšlení než já a jiní lidé a zejména že z materiálu k dané otázce se pojícího nedovede vyloupnouti jádro, o něž jde. Čtenáře pak, kteří by se zajímali o stav této otázky po obraně Titzově, prosím jen, aby si přečtli znovu můj článek o slově *kočí* v Naší řeči; přesvědčí se sami, že z mých výkladů nebyla vyvrácena Titzem ani litera.

Kdyby byl totiž prof. Titz chtěl uhájiti svůj výklad slova *kočí* proti výkladu mému, byl by musil:

a) dokázati, že jméno *kočí* i povoz toho jména nejsou n. nemohou býti původu uherského, a odůvodniti, proč nevěří svědectví starých spisovatelů (Cuspinianovu 1515, Broderichovu okolo 1526, Herbersteinovu okolo 1560, Radziwiłovu 1560, Avilovu 1548), kteří to tvrdí, když sám opačných svědectví takových nemá;

b) dokázati, že povoz zvaný *kočí* měl za typický znak uzavřenou korbu, »kotec«, a odůvodniti, proč nevěří Krünitzově reprodukci rytiny z r. 1568, popisu Dainerovu z r. 1501 a zevrubnému (ne »matnému«) popisu kočovského erbu z r. 1595, jejichž správnost lze vzájemným srovnáváním detailů kontrolovati a z nichž první a poslední svědčí pro kočí vůz bez »kotce«, t. j. otevřený, zvláště když sám žádných svědectví o tom, že kočí byl hned od počátku vůz zavřený, nemá;

c) dokázati, že jen kočí (vůz) byl visutý, a odůvodniti, proč nevěří svědectví Klatovského a Rešeliovu, že byly i komorní vozy visuté (»kam bychom — prý — došli, kdybychom brali za bernou minci nekriticky vše, co napsali staří«, praví výborně T. 798), když žádného svědectví opačného nemá, a když žádný kočí vůz z 15. stol. (s kotcem a visutý), ani skutečný, ani namalovaný, ani tak popsaný jakživ neviděl;

d) vyložiti, jak to ví, že *chariot branlant* z r. 1389 byla nosítka a *chariot branlant* z r. 1454 nebyla nosítka;

e) dokázati, že slovo *kočí, kotčí* t. j. vůz (= podle T. vůz s »kotcem«) je slovo skutečně českého původu a že je utvořeno způsobem v tehdejší češti-

ně obvyklým (na př. že se říkalo i *palčí* rukavice, *bodčí* hůl, *popelčí* středa, *očistčí* muka, *hrnčí* ucho, *kopčí* podoba, *věnčí* dům, *stolčí* noha, *zvončí* věž atd.);

f) doložiti, že se slovo *kotec* ve významu ‚korba (Wagenkasten)' v památkách stč. (ne chudých, jak by T. rád namluvil, naopak velmi bohatých na názvy součástí vozu, jako *korba, fasunek, šperloch, řebřiny, oje, ojnicě, piest, šle, rozvora, oprať, klanice, lišně, os, lúkot, špicě, násad* atd.) skutečně vyskytuje;

g) ukázati, že máme v českých památkách písemných bezpečné a náležitě staré doklady o tom, že v Čechách kočí vozy vznikly a vyráběly se dřív než kdekoli jinde; a konečně

h) vysvětliti, pokládá-li kočí vůz za český výrobek, proč skoro všechny nejstarší doklady české, které jsem vycitoval, svědčí zřejmě pro Vídeň (1469, 1506, 13/3 1526, 1546, 1548 atd., Titz sám k nim připojil další z 1553) nebo pro Uhry, Budín (24/3 1526), Trnavu (1545) a jen jeden, pozdní (1547), pro Čechy, ač i Čechové v 15. stol. podnikali dlouhé cesty (Vilém Kostka, Zdeněk Lev z Rožm., oba Lobkovicové atd.).

Z toho ze všeho prof. Titz v svém novém článku nedokazuje a nedokázal nic. Skoro vše, čím vyplnil svůj článek, je plané povídání, vypočtené na to, že jeho čtenáři už zapomněli, co před dvěma lety v NŘ. čtli, jakési tutti frutti poznámek, domněnek, »zdravých úvah«, naivností *(becsi - pesti)*, dětinských špiček *(Kasten)*, nejapností *(vůz s peleší)* a nepravd, v němž prof. T. vidí vědeckou práci. Mohu tedy otázku, je-li slovo (i vůz) *kočí* původu českého čili nic, pokládati za vyřízenou v tom smyslu, jak jsem ji řešil v Naší řeči, t. j. negativně.

Z celého článku Titzova jen pár věcí stojí za zmínku, jednak proto, že potvrzují mé řešení, jednak proto, že jsou charakteristické pro metodu Titzovu.

1. Prof. T. obhajuje svou ztracenou thesi proti mým dokladům neloyálně, nepravdami, vytáčkami a p., do nichž se někdy i sám zaplétá, že konec konců někdy neví ani sám, čí je. Na př.:

Prof. T. je toho mínění, že *visutý* (vůz), t. j. vůz, jehož korba byla zavěšena na řetězech n. řemenech, je synonymem slova *kočí* (vůz). Já jsem tvrdil, že to není správné, že visuté bývaly v Čechách i vozy komorní (t. j. vozy, jejichž truhlík byl přikryt plachtou, t. zv. šperlochem, napjatou na obručích jako dnes u vozů formanských). Uvedl jsem pro to čtyři doklady, dva své a dva z Jungmanna (ne pozdní, jak píše T. 799, nýbrž z téže doby, kdy se začínají u nás hojněji objevovati i doklady slova *kočí*, a ne vesměs z druhé pol. 16. stol., neboť první je z r. 1523, druhý z 1524, třetí z 1540). Prof. T. k tomu poznamenává 798: »Vůz visutý se šperlochem je tuším jen nějaký druh kotčího vozu; nic nevadí, že Jungmann vsadil tyto doklady (?) pod heslo komorní; nevědělť si s ním rady.« To ovšem není pravda. Doklady o vozu visutém se šperlochem (NŘ. IX, 144) nejsou Jungmannovy, nýbrž

mé z Arch. č. 32, 559 k r. 1523 a 32, 634 k r. 1524; výtka Jungmannovi je tedy bezpodstatná. Druhé dva doklady, čerpané z Jungm., pak zní: *komorní* visutý vůz gestatorium pensile, pilentum Reš. (= Rešlův slov. z r. 1460); na *komorním* aneb visutém voze jela Klat. (= Klatovského Rozml. něm.-čes. z 1540); ty tedy Jungmann zařadil správně a je z nich vidět, že nejde o vůz kočí (ani o jeho druh), nýbrž o vůz výslovně komorní. Jak může prof. T. vůz visutý se šperlochem prohlašovati za nějaký druh kotčího vozu, je mi záhadou. Hlavní známkou kotčího vozu byla přece podle výkladu Titzova, několikrát a důrazně opakovaného (ČMM. 46, 184 a j.), uzavřená dřevěná bouda neboli kotec, od něhož právě podle Titze dostal i své jméno. Byl-li »vůz visutý se šperlochem« vůz kotčí, t. j. měl-li kotec (budku jako dnešní uzavřený fiakr), nač potřeboval šperloch? A neměl-li kotec, proč by to byl býval vůz kotčí (= s kotcem)? A praví-li dále prof. T. (799), že komorní vůz visutý, dosvědčený doklady výše citovanými (1540, 1560), byl nějaký kompromisní typ mezi vozem kotčím a komorním, opakuje jen jinými slovy mé tvrzení, že totiž »visutost« nebyla (jak myslil Titz) specifickou a podstatnou vlastností kočího vozu (NŘ. IX, 144), nýbrž že nápad, zavěšovati korbu vozu (původně na nápravě přibitou) pro zmírnění otřesů na řetězy nebo na řemeny, byl aplikován na rozličné starší typy vozů, u nás na př. na komorní, jinde (snad už dříve) na t. zv. uherský kocsi i na vozy jiné (na př. na vůz ověšený koltrami s nebesy, jako v Narrenschiffu z 1494). Takovým způsobem se celý původní výklad Titzův, založený ne na dokladech ani na znalosti starších kulturních poměrů českých, nýbrž na pouhém nápadu a pozdních poměrech (17 .a 18. stol.), dostává přes negaci a sofistické převracení mých dokladů ironií osudu a bezděčně k pravému opaku, t. j. k nutnosti uznati (co jsem já podle dokladů tvrdil), že visuté vozy byly nejen vozy kočí, nýbrž i jiné (typ »kompromisní«) a že kočí vozy, jejichž typickou známkou podle Titze byla visutost, mohly býti i bez kotce (a nemohly tedy — dodávám jako přirozený důsledek — od kotce míti jméno).

Dále: Prof. T., nepochopiv snad dobře smysl mé věty (NŘ. IX, 170), že skoro všechny nejstarší doklady české »ukazují badateli po domově kotčího vozu cestu do Vídně a do Uher« poučuje mě (795), že nikoli; to prý já jen špatně vykládám fakta. Kotčí vůz je prý prostředek pro dopravu dálkovou od prvních dob a čeští velmožové (!) nejezdili prý jimi jen do Vídně nebo do Pešti, nýbrž i do Krakova a Frankfurtu. Ale já jsem nemluvil o velmožích, ani o tom, kam jezdili,*) nýbrž o badateli, pátrajícím po domově kočího vozu. A svědčí-li z 8 nejstarších dokladů českých (lokalisovaných) sedm pro to, že se kočí vozy kupovaly, najímaly a p. ve Vídni, v Pešti,

*) Prof. T. také pro své tvrzení žádného dokladu neuvádí; cituje jen, jak král Maxmilian r. 1553 (což je vedle nejstaršího data z r. 1440 jistě »hned od počátku«) jel kočími do Krakova.

v Trnavě, dovede z těchto fakt vyložiti něco jiného než já snad jediný prof. T. A konečně, má-li jeho výtka ten smysl, že jsem ze svědectví jemu a mně známých nevyvodil, že kočí vůz byl prostředek pro dopravu dálkovou, nemluví už dokonce pravdu. V mém článku v NŘ. IX lze přece čísti dokonce na dvou místech: »(kočí vůz) hodil se dobře na delší cesty k dopravě osobní« (str. 145) a »kočích vozů se užívalo na delší cesty (str. 168). Proč mi tedy imputuje nevědomost o věci, kterou konstatuje teprve po mém článku a po mých dokladech?*)

A do třetice: Míním prý — podle prof. T. 799 — že specifická vlastnost kotčího vozu nebyl kotec zavěšený na řetězech, řemenech atd. (o tom zde výše), nýbrž jen lehkost; není prý to správné a také prý není správné, že to dokazuji z Komenského Brány z r. 1714. Správné však je, že z toho, co tu tvrdí prof. T., není správného nic. Nemluvil jsem jen o lehkosti, nýbrž i o rychlosti kočích vozů (NŘ. 9, 145) a poučení o tom jsem nečerpal z Brány, nýbrž, jak svědčí odkaz na uv. m. »*u Titze 176*«, právě z jeho vlastní rozpravy, kde jsou citována stará svědectví o vlastnostech kočích vozů, Cuspinianovo (z r. 1515): in curris illis velocibus (= rychlých), quibus nomen est... kottsche«, a Broderichovo (po r. 1526): »conscensis levibus (= lehkých) curribus quos nos... kotcze appellamus.«**)

Co si prof. Titz slibuje od tohoto měnění cizích mínění a výrazů, nevím. Leda, že mu nebude věřeno, i když bude reprodukovat správně.

2. Na důkaz toho, že i komorní vozy bývaly visuté, uvedl jsem v svém článku nejen soudobá svědectví písemná, o nichž byla řeč výše, nýbrž upozornil jsem historika kočího vozu na to, že takový komorní vůz visutý (na řetězech zavěšený) je dokonce vyobrazen na jednom z dřevorytů v Hádání Pravdy a Lži a že je o tom dokonce i článek Baumův v Pam. arch. VIII (K historii xylografie v Čechách). Prof. T. prozkoumal reprodukci tohoto dřevorytu (Kterak Lenost jela) ve Flajšhansových Dějinách písemnictví (zmenšenou) a uznal, že se mýlím. Že je to zřejmě komorní vůz, přibitý na nápravách, ne visutý, že řetěz lze sice zpředu viděti, ale že není jak se patří zavěšen, nýbrž že spíše přidržuje plachtu ke spodku vozu (!) nebo košinu k nápravě.

Ale ani v tomto případě se nemýlím já, nýbrž prof. T., a to dokonale. Dřevoryty v Hádání (domácí práce podle Bauma) jsou ilustrace k textu Ctiborovu a obrázek jedoucí Lenosti je kreslen velmi přesně a podrobně podle zevrubného popisu autora Hádání (l. LXX) — o nějž se arci náš svědomitý badatel ani za mák nestaral. A tam se čte, že Lenost »wisutý

---

*) Uvedl jsem doklady o cestách: Bělehrad—Cařihrad, Vídeň—Brno—Olomouc—Vratislav, Vratislav—Praha—Řezno, Gota—Drážďany—Vídeň. Ovšem českých velmožů se netýkaly.

**) Komenského Brána z r. 1714 byla mi jen svědectvím, jak dlouho se držel názor, že kočí vůz, kočár je povoz především lehký. A ani po té stránce na ní zvláště nezáleželo, protože se kočár jako druh lehoučkého vozu definuje ještě v Slovníku Rohnově z r. *1764*.

Wuoz rozkossného k o l e b a n i j připrawený miela.« Nemůže tedy býti nejmenší pochybnosti o tom, že komorní vůz kresličem zobrazený nebyl p ř i b i t na nápravách, nýbrž že byl v i s u t ý a kolébavý a že řetězy zpředu viditelné znázorňují řetězy (silné), na nichž korba vozu byla z a v ě š e n a, aby se Lenost, povalující se v poduškách, při jízdě co nejméně otřásala.*) — Je vidět, kam vedou Titzovy »zdravé úvahy« bez podkladu dokumentárního.

3. Prof. Titz cituje z účetní knihy města Košic v Uhrách k r. 1440, kdy obec na rozkaz Jana Jiskry z Brandýsa musela učiniti některé výdaje, tuto položku: Item darnach gar koczi lîchin, als herr Zenko gefangen wart, herr Michel Mews fl. 12 durch pete und rate der stat Cassa; t. j. item dále [za] vozu koči půjčení, když p. Z. byl zajat, pan(u) M. M. 12 zl. skrze rozkaz a radu města Košic. Prof. T. s prokázanou už neobratností vykládati historické doklady z toho vyvozuje: *Kotčí, kočí* (jméno i věc) jest už r. 1440 v Košicích zcela známé a obvyklé. Protože styk s ostatními Uhrami byl na dlouho (!) přerván, nemohl »kočí« přijíti do Košic z trati Pešť—Kocs—Vídeň, nýbrž kotčí vůz přivezl s sebou do Košic Jiskra jako českou vymoženost, které užívali i Čechové, když z Prahy za Jiskrou do Košic jezdili. Z toho je prý tedy zjevně vidět, že kotčí vůz vymyslili Čechové už před r. 1440. Krom toho je slovo *kotčí* v účtech, jejichž německý písař píše maďarská slova správně (?), psáno s *-cz-*, které prý vyjadřuje hlásku *č* jen v češtině, nikoli v maďarštině.

I při výkladu tohoto dokladu pracovala fantasie Titzova plnou parou, ale páté přes deváté. Kočí vůz (praví), s nímž Košické seznámil teprve Jiskra, byl už r. 1440 v Košicích věc z c e l a z n á m á a o b v y k l á. Jak je to možné, když teprve k o n c e m r. 1440 Jiskra do Košic přibyl? Spojení s Peští bylo arci přerváno, ale teprve p o příchodu Jiskrově; před r. 1440 mohli se Košičtí zcela dobře obeznámiti s kočím vozem d o m á c í cestou, z Pešti nebo odjinud, — vždyť r. 1469 jej znali už na Třeboni, což je jednou tak daleko. A soudit z psaní *koczi* na čes. původ, to už je vrchol fantasie. Myslí prof. T., že Jiskra, obeznámiv košické Němce s kočím vozem, učil je také hned čes. pravopisu? Je spřežka *cz* nějakým specificky českým znakem pro *č*? Je to značka internacionální a užívají jí jak písaři čeští (kteří by arci byli spíše psali podle *kotec* — *kotczi* n. *kotczy* a p.), tak písaři němečtí, latinští i uherští. A co rozumí prof. T. »správným« maďarským pravopisem k r. 1440, kdy maď. pravopis daleko nebyl ustálen? Ještě kolem r. 1500 se píše pêle — mêle od maď. písařů (podle Titzových dokladů v ČMM.

---

*) Také Baum v cit. článku popisuje vůz Lenosti: »Krytý vůz, do něhož jsou osli zapřaženi. Aby se Lenost neotřásala, jest vůz polštářován a zavěšen na řetězích, jimiž moderní péra v 16. stol. byla nahražována.« Nad nějakou nepřesností v kresbě (zvl. v detailech) může se pozastavovati jen ten, kdo takové staré obrázky nikdy neviděl. Baum sám upozorňuje při našem obrázku na to, že Lenost, ačkoliv má ležeti ve voze pod šperlochem, leží vlastně mimo vůz.

46, 175): kochy, cochij, kotsi, koczy, kotcze, později kocsy, kocsi. Je s podivem, jak mohl prof. T. přehlédnouti, že jeho košický doklad — pár slov — vyvrací sám jeho tvrzení o »správnosti« pravopisu; město Košice se přece píše po maďarsku *K*assa, nikoli *C*assa, což je pravopis latinský.

Zkrátka: z psaní *koczi* se nedá vyvozovat pro původ slova (a věci) nic a z obsahu košického dokladu také nic, t. j. nic z toho, co z něho vyvozuje pro sebe prof. T.

Prof. T. měl už několikrát neštěstí se svými úhelnými doklady, které se při správné interpretaci obrátily proti němu, ač mu měly býti hlavní oporou. Tak je i s tímto košickým dokladem, který je jediné novum jeho článku a který byl také asi hlavní příčinou, proč se T. odhodlal znovu rozvinouti spor jednou ztracený. Neboť kritický vykladač nemůže z košického dokladu vyvoditi především nic jiného, než že koncem roku 1440 v Košicích, tedy v Uhrách, kočí vozy znali a jich užívali, a je-li správná interpretace, že gar = garre, karre, č. kára,*) bylo by v tomto dokladě možno viděti i potvrzení svědectví, která jsem uvedl v NŘ. 9, 145, že primitivní forma kočího vozu byla dvojkolka, jaké v Uhrách a j. jezdí posud. Vyvozovati lze dále z košického dokladu, že v Košicích, t. j. v Uhrách, bylo »už r. 1440 (jak praví T. 794) *kotčí, kočí* (jméno i věc) zcela známé a obvyklé«; proto mohl Michel Mews půjčiti svůj kočí vůz, když ho Jiskra potřeboval. Byl-li kočí vůz v Košicích známý a obvyklý r. 1440, poznali jej Koščtí zajisté o nějaký rok dříve, kdy Jiskra v Košicích ještě nebyl a kdy spojení s dolní zemí nebylo ještě Jiskrou přerušeno, tedy v své vlastní zemi. Ukazoval-li nejstarší dosud známý doklad (rožmberský z 1469) na známost kočího vozu ve Vídni, ukazuje košický doklad z r. 1440 (tedy skoro o 30 let starší) na známost a užívání tohoto vozu v samých Uhrách. Je tedy košický doklad přímo skvělým svědectvím pro můj výklad, že vlast kočího vozu (i jeho jména) není možno hledati u nás, nýbrž v Uhrách.

4. Prof. Titz napsal v pův. svém článku (ČMM. 46, s. 181 n.), že pro původ slova *kočí* z češtiny svědčí také vídeňsko-bavorský tvar *Gotschi*. Odůvodnil to tím, že české *k*, přecházejíc do nářečí rakousko-bavorského, mění se v g (*k*aše — Gasch, *k*aras — *g*aräuslein a p., *K*yjov — *G*aya atd.), kdežto maďarské *k* prý »v těch několika málo slovech, jež přejala němčina z maďarštiny«, jako *kalpak, shako, kepenye,* zůstává beze změny. V svém článku o slově *kočí* v NŘ. jsem se s tímto Titzovým důvodem neobíral, nýbrž jsem napsal, že to nedovedu posoudit. Napsal jsem to upřímně, protože jsem se neobíral studiem germanistiky (a zvl. něm. nářečí) jako Titz; mimo to jsem necenil tento indirektní důkaz, protože jsem měl pro původ slova *kočí* důkazy direktní a rozhodné a protože se mi jevil v své podstatě chatrný.

---

*) Gar by ovšem mohlo znamenati také připravený, vším potřebným opatřený, kompletní atd. Výklad gar = karre opírá se o časté spojení »currus cocsi, Kutschwagen« a p.

Tato upřímnost se mi zle vyplatila. Titz napsal v svém novém článku (str. 796), že má skromnost je jen trik, abych se vyhnul tomuto »pádnému« Titzovu argumentu, který prý sám o sobě stačí zajistiti český původ slova. Nedovedu-li prý posouditi ani tolik, nejsem prý vůbec kompetentní mluviti o původu slova *kotčí*. Zkrátka moje omluva posadila Titze na koně.

Ale Titzovi koně bývají jako onen kůň, kterého v známé básni Čelakovského matička Volha darovala bohatýru Iljovi. Nechci uhýbat žádnému argumentu, a když už to musí být, chci ze svých chatrných informací ukázati, že i v této věci (*k* — *g*) je Titz stejně nekompetentní jako ve věcech českých a že, ač je vzdělán v germanistice, ví o té věci, soudě podle toho, co uvádí na její dotvrzení, ještě méně než já. Důkaz Titzův, založený na nestejných střídnicích českého a maďarského *k* v nářečích rakousko-bavorských *(gasch,* ale *kalpak),* jsem pokládal hned a priori za chatrný a málo vědecký proto, že jsem věděl, jako to ví dnes každý linguista, že takové absolutní a bezvýminečné zákony nikde neexistují a že zejména při přejímání slov velmi důležitým činitelem je vedle jiných momentů čas přejetí a cesty, jimiž slovo přejaté šlo. *Diaconus* je slovo řecko-lat. a máme z něho v č. slova *žák, jáhen, diakon* a *ďáček.* Tedy s takovými tvrzeními, že českému *k* odpovídá vždycky bav. *g* a maďarskému *k* bav. *k,* nutno se míti na pozoru.

Z maď. dokladů, jež uvádí T., to nepotvrzuje plně ani jediný. Slovo *shako* především nepřešlo do němčiny (vůbec) z maďarštiny, nýbrž je to (podle Weig.-Hirta) slovo německé (Zacken[hut]) přešlé do maďarštiny, jež jako termín vojenský bylo zavedeno nejprve (1806) ve Francii a potom (1810) v Německu. Také *kalpak* je v němčině termín vojenský, podle Weig.-Hirta rovněž »neuere Entlehnung«, a proto je forma pův. zachována. Pokud jde o maď. *kepenye,* uvádí mnichovský slavista Berneker (Sl. et. Wtb.), že je za ně v bavor. nářečí *gebenek,* t. j. pravý opak toho, co tvrdí Titz, zrovna tak zase jako za čes. *krosna* pravým opakem k Titzovu zákonu je bavorsko-rakouské *Krachse, Kraxe.*)* Z toho je vidět, že se Titzova domýšlivost a kompetentnost jeví v mnohem horším světle než má skromnost a nekompetentnost a hlavně, že jeho pozorování o bavorsko-rakouských střídnicích za čes. a maď. *k* je pro otázku původu slova *kočí* načisto bezcenné.

A i kdyby měl Titz pravdu, neznamenalo by to ani potom pranic. Nejstarší datum (smím-li mu u Titze věřit bez náležité citace) slova *Gotschi* pro Vídeň je podle T. rok 1522, pro Bavory 1566. Okolo r. 1500 mohlo již býti uherské jméno *kočí* (i věc) v Čechách do té míry známo (srov. rožmberský doklad z 1469), že mohlo proniknouti (s věcí) dále do Bavor a nabýti tam kolem r. 1500 tvaru *Gotschi.* Ten se pak mohl rozšířiti po celém

---

*) To ovšem není moje učenost, to si může každý, i prof. T., vyhledat v příslušných slovnících, které cituji.

nářečí bavorsko-rakouském a vytlačiti ve Vídni a v Rakousích starší formu *Kotschi*, jíž rakouští spisovatelé, na př. Cuspinianus (Spiesshaimer) ještě r. 1515 a po něm Herberstein užívali. Tedy ani pak by z tvaru *Gotschi* pro původ slova *kočí* neplynulo n i c.

5. Závěrkem a korunou Titzova článku je jeho linguistická obrana slova *kočí*. Proti mému důkazu, že slovo kotčí nemůže býti české, protože se přídavná jména toho významu (= s kotcem) příponou *-í* v češtině nikdy netvořila, namítá T. (800): »Slovo *kotčí* je pozdní, tvorby analogické, toť vše. Když už na význam přípony se pozapomíná, tvoří se slova takovou příponou mechanicky; příklad Helenov = Helenental u Jihlavy.«

Ale to n e n í vše. Mezi jmény jako *Helenov, Karolínov* (dnes úředně opravenými v *Helenín, Karlín* a p.), *Jednov* (zal. 1801), *Spořilov* a p., vzniklými skoro vesměs až v 19. stol., a slovem *kotčí* je právě ten podstatný rozdíl, že vlastní význam přípony *-ov* (= ův) je dnes už zapomenut, takže jména jako *Helenov* mohla vzniknouti mechanickou analogií podle jiných jmen míst. jako Benešov (= Benešův), Divišov a p., kdežto význam přípony *-í* (ve *vrabčí, srnčí, ptačí, lovčí* a p.) »p o z a p o m e n u t« n e n í, naopak je podnes zcela živý a jasný. Jako neutvoří dnes žádný Čech podle výrazů *lovcovo* (ucho), *matčino* (číslo) »analogií« výrazy *hrncovo* (ucho), *stránčino* (číslo) nebo dokonce *hrnčino* (ucho), *stránkovo (číslo)* právě proto, že význam přípon *-ův, -in* je dosud živý, jako z téhož důvodu neutvoří nikdo podle *bojiště* (= místo boje) a p. »analogicky« příponou *-iště* slovo *mydliště* s významem ‚mydlář', právě tak by neutvořil nikdo ani dnes (tím méně v minulosti) příponou *-í*, kterou přivlastňujeme živým bytostem, »analogicky« podle *srnčí* (ucho) a p. slovo *hrnčí* ucho (= hrncovo) a dokonce ne *kotčí* vůz (= kotcův n. budčin vůz) s významem ‚vůz s kotcem'. A protože by žádný Čech ani dnes slovo *kotčí* tímto způsobem a s tímto významem neutvořil, nemůže býti slovo kočí původu českého. Výklad analogií je tu a priori absurdní. *Toť* vše.

Prof. T. však praví dále: »Víme sice o staré češtině leccos, ale dávno ne všechno; zejména slova všední, praktická, skrývající se v zápisech listinných, v knihách městských atd., jsou nám velmi málo známa. A do jejich kategorie patří i slovo naše« (t. j. *kotčí* od *kotec*).

To nemá především smyslu. Jak je možno tvrdit, že slovo *kotčí* je z kategorie slov velmi málo známých, když jen v mém článku a v Jungmannovi je na toto slovo (»pozdní« podle T.) ze 16. stol. plných 21 dokladů. Za druhé to není pravda. Slovo *kotčí* je název vozu: ale právě na slova z tohoto oboru (jména vozů a jejich součástí) je naše starší literatura (i vydaná), jak bylo už zpředu poznamenáno, velmi bohatá; doklady slova *kotčí* to už samy potvrzují. A za třetí. Nejde jen o s l o v o *kotčí* s a m o, nýbrž o celou k a t e g o r i i slov téhož tvaru a významu. Kdo by chtěl dokazovat, nehledě na absurdnost takové analogie, že příd. jm. *kotčí* je slovo české, t. j. po česku utvořené »analogií« podle adj. *vrabčí, srnčí* a p., musil by

uvésti doklady, že starší čeština měla i jiná adjektiva té kategorie jako *kotčí*, na př.: *palčí, končí, očistčí, zvončí, věnčí* atd. Takového dokladu Titz nepodal a nepodává ani jediného.

Celá tato Titzova linguistická obrana slova *kotčí*, uchylující se k nemožné a neprokázané analogii a dovolávající se neúplné prý dosud naší znalosti staršího jazyka, má ráz v dějinách české linguistiky dobře známý a pověčdomý. Je to metoda, kterou diletantští obránci RKZ hájívali správnost rozličných těch Hankových omylů proti Gebaurovi.

A tomu se říká dnes, po dvacítiletém vývoji od smrti Gebaurovy — věda.

E.

HOVORNA.

GEBAUER (J. H.). Podle Pravidel čes. pravopisu, kterými se spravujeme i v NŘ., je počínajíc vydáním z r. 1913 návod o skloňování německých jmen zakončených skupinou hláskovou -er, znějící v ten smysl, že skloňujíce tato jména, ponecháváme v koncovém -er hlásku *e* jen tehdy, když ji i v 1. pádě vyslovujeme, na př. *Hübner* — *Hübnera, Fischer* — *Fischera* a p., ale vynecháváme ji, nevyslovuje-li se ani v 1. pádě, na př. *Rieger* — *Riegra, Winter* — *Wintra, Bauer* — *Baura* a p. Podle toho pravidla skloňujeme i *Gebauer* — *Gebaura* atd. Pravidla zde uvedeného v prvních vydáních Pravidel, vydaných ještě za života Gebaurova, nebylo. Ale Gebauer sám hned s počátku své literární činnosti se tímto pravidlem spravoval. Na př.: jeho články v Listech filol. II (1875), 153, 304; V (1878), 219, ČČM. 46 (1872), 275 jsou signovány od *J. Gebaura;* také spisek Etymologické počátky řeči (1869) je od *J. Gebaura* (v exempláři, který máme před rukama, je i přípisek autografický »darem dr. J. *Gebaura*) atd. Později psává také v 2. p. *Gebauera* (L. fil. IX, 104 a j.), ač nejraději se podpisuje nominativem. Gebauer sám v psaní takovýchto jmen nebyl důsledný. V Hist. mluv. I, str. IX, píše *Pelzel* — *Pelzla,* v Poučení 73 *Schwammela;* v témže Poučení 73 píše *Büdingra,* v Potřebě nových zkoušek 11 *Ersch-Gruberovy* a p.

PIEŠŤANY (F. L.). Slovenské lázně Piešťany na břehu Váhu i stejného jména s nimi ves Píšťany (dnes německá) u Lovosic na břehu Labe leží, jak nám potvrzuje prof. Radim Kettner, v krajinách velmi písečných a patrně mají od toho i jméno. Pův. tvar *Piesčané* znamenal vl. obyvatele písků, písčitého kraje a po nich dostaly jméno jejich osady (jako jiná častá jména na *-any:* Břežany, Olšany, Chlumčany, Hradčany, Rokycany atd.). Pův. *sč* se v méně bedlivé výslovnosti mění v *šč* (aniž si toho jsme vědomi, často vyslovujeme tak na př. *š čím, píščitý, píščina* a p. m. spis. *s čím* atd., protože jazyk snadně zaujme již předem při hlásce *s* místo, na němž má býti při hlásce *š*), ta výslovnost pak někdy opanuje i v písmě; pův. *sčěstie* (vězí

v tom předl. *s* a kmen slova *část,* štěstí je vl. příděl, nadělení) již v st. češt. často znělo i psalo se *ščěstie,* také *piesčitý, písčitý* se tak objevuje již v staré době. Ve většině čs. nářečí se staré *šč* změnilo v *šť* (v středních Čechách panuje *šť* od poč. 16. st.); tak vzniklo znění *štěstie, štěstí, Piešťany* (Jan Hollý, jenž psal Bernolákovou západní slovenštinou, píše podle ní *Píščany,* také *ščastí* m. středosloven. spisovného *šťastie*), *Píšťany.* A jako se psalo i říkalo i *piesčitý, písčitý,* objevuje se ojediněle i *píštitý* (v píštitých miestech Černého Herbář 1517, 50 b, kámen pištitej = pískovec Pekař, Kost 2, 4). Nestejnost střídnic pův. téhož hláskového útvaru *sč (sč, šč* i *šť)* mimo rozdíly nářeční a dobové má původ v nestejné síle vědomí o etymologické souvislosti odvozenin se základním slovem *piesek, písek.*

POSTŘEKOV (J. H.). Úřední název dnešní, uvedený v Statistickém lexikonu obcí v Čechách (který vydalo ministerstvo vnitra v Praze 1923), je *Postřekov,* nikoli *Postřehov,* což je patrně nápad některého nepovolaného vykladače místních jmen. Tvar *Postřekov* je také název starý, uvedený v chodském privilegiu Jana Lucemburského z r. 1325, kde se jmenují chodské vesnice Postřekov, Klenič, Draženov, Újezd, Dlumačovo, Mrdákov, Kyčov, Pocínovice a Lhota. (Reg. III, 404.) Původ jména není jasný. Podle tvaru by to mohlo býti jméno državitelské (jako *Benešov* a j.) utvořené z osobního jména *Postřek;* Sedláček sice uvádí v Hist. slovníku místopisném v seznamu jmen osobních jméno *Postřek,* ale to je nejspíše odvozeno právě z míst. jména *Postřekov,* neboť starého dokladu pro jméno *Postřek* neznáme. Hrad *Střekov* slul arci původně *Skřekov* (Pešek ze Skřekova Arch. Č. 2, 454; hrad Skřekov a ves Budkov t. 455, obé z r. 1319) a není nemožná věc, že i jméno *Postřekov* vzniklo (disimilací) ze staršího *Poskřekov.* Pak by bylo možno arci zase jen předpokládati pro tato místní jména osobní jména *Skřěk, Poskřěk,* která by bylo možno vykládati z téhož základu jako sloveso *skřěčěti* a která by měla jakousi oporu v doložených jménech osobních *Skřieka, Skřiečka, Skřěček* (*skřěček* nč. křeček), patrných to přezdívkách.

VYZNATI SE V ČEM (NŘ. XI, 49). K našemu článku o tomto výraze a k dotazu, žije-li tento výraz v řeči lidové i jinde než v nářečí středočeském, oznamuje p. prof. J. F. Hruška, nejlepší znalec Chodska a jeho nářečí, že výrazy »člověk by se v tom nevyznal, čert aby se v tom vyznal, v tom člověku se nikdo nevyzná, tady už se sám nevyznám« znějí mu docela životně, a to i ve vzpomínkách na dětská léta. »Není tedy pochyby«, dodává, »že to je v lidové mluvě hojný i starý usus.« K ostatku přidává: *znám se* vyskytuje se na Chodsku jen se zvláštním významem, asi ‚znám své nedostatky'; na př.: »nenuťte mne (t. j. více jísti), já se znám« (= škodilo by mi to).*) Výrazu *vyznat se* bývá užíváno absolutně ve významu ‚býti chytrý';

Pan dr. Fr. Miláček z Prahy píše rovněž: Rčení »vyznati se v čem« užívalo se na Čáslavsku v letech mého dětství velmi často. Když matka předla a já jí pak navinoval niti na počitadle, často jsem niti zcuchal. A matka mi domlouvala: »Dej pozor! Zamodrcháš mi to, že se v tom nevyznám!« Po-

dobně se říkalo: »Kdo pak se v tom vyzná«, nebo: »nikdo se v nich nevyzná« podle toho, mluvilo-li se o neurčitých, neúplně jasných věcech, nebo o skutcích a poměrech osob, o nichž nebylo určitě známo, jaké jsou a co zamýšlejí, nebo které byly svému okolí záhadné. Tak se mluvilo u nás v Potěhách a stejně u strýce v Bousovni, nyní se říká v Bousově (u Ronova nad Doubravou). Babička, když jsem jí někdy musil držet bavlnu, kterou vinula na klubko, a napjaté ruce povolil, takže se natažená bavlna zamotala a babička musila klubko provlékat mezi zamotanými nitmi, peskovala mě: »Sakyventský kluku, zamotáš mi to, že se v tom ani kozel nevyzná!« To bylo v letech sedmdesátých a počátkem osmdesátých. — Když již jsem se dostal k psaní, povím vám, že se i u nás doma užívalo »skaných« nití na přišívání knoflíků. Neboť »skaná« nit vydržela věčnost, kdežto niti obyčejné, třeba doma předené, přece jen se dříve přetrhaly. Takovou nit »uskal« otec z obyčejné niti dvojité. Jednotlivé poloviny silně zkroutil, takže se pak samy stočily v nit jednu, silnou, a ta se ještě navoskovala, že byla opravdu velmi pevná. Též rčení »byli spolu rostenci« se u nás obecně užívalo. Smysl jeho byl, že byli stejného věku, že spolu rostli.

ZA TEPLA (J. J.). Podle zásad vyslovených v čl. 58 Pravidel českého pravopisu, bylo by zajisté správnější psáti *zatepla* (zatepla mu to pověděl) n. *nakonec* (nakonec ještě řeknete, že...), protože tu jde o význam změněný proti výrazům *za tepla* (za tepla jsme vyšli), *na konec* (jdi až na konec rybníka). Ale Pravidla jsou určena pro lidi všech stupňů vzdělání, tedy i pro takové, jimž jsou pojmy ‚význam vlastní — význam změněný' načisto cizí. I u lidí vzdělaných, ale nefilologů mohla by vésti tato zásada svobodně praktikovaná k výkladům nesprávným; domnívali by se na př., že mají psáti *po právu,* když to znamená následnost a p. (na př. marně se sháněl po právu), ale *poprávu,* značí-li to ‚právem'; *o závod* (běželi o závod), ale *ozávod* = jeden přes druhého (hlásili se ozávod); mluvilo se *o hladu,* ale šel spat *ohladu* = hladov atd. Protože je spřežek příslovečných už tak dost, je lépe psáti jako spřežky (t. j. dohromady) jen takové výrazy, které jsou v abecedním seznamu jako spřežky uvedeny a nerozmnožovati je libovolně. Nejsou-li některé výrazy, které mají i pro člověka jazykově vzdělaného patrný ráz spřežky, uvedeny v Pravidlech, je to arci nedostatek Pravidel (všechno v nich stejně nikdy nebude) a je dobře redakci Pravidel na to upozorniti. Ale buď jak buď, jistě menší bude chyba, napíše-li kdo *za tepla* odděleně, než napíše-li „šel *ohladu*" dohromady.

---

*) Často v tvaru záporném: když mě popadne vztek, tak se neznám (= nedovedu se mírnit v svých nedobrých vlastnostech). R.
na př.: »panečku, Pyjsar, ten se vyzná!«

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.